

ХРОНОЛОГИЈА ОСЛОБОДИЧКЕ БОРБЕ НАРОДА ЈУГОСЛАВИЈЕ 1941 — 1945. Војноисторијски институт, Београд, 1964, страна 1265

Хронологија ослободилачке борбе народа Југославије 1941—1945. године је својеврсно, опсежно и врло значајно дјело. То је први утисак о књизи која је изашла у редакцији групе сарадника Института за изучавање историје НОР и револуције: Милана Андрића, Ивана Антоновског, Лаза Богеског, Винка Бранице, Јожа Черталића, Имера Даутија, Јусуфа Диглисића, Слободана Дрињаковића, Рада Губерине, Рада Кнежевића, Уроша Костића, Мухарема Креша, Десимира Милошевића, Бора Митровског, Светислава Петровића, Горчина Раичевића, Владимира Савића, Влада Стојановића, Петра Вишњића и Јована Вујошевића. Одговорни уредник је Петар Брајовић.

У виду малих хронолошких јединица енциклопедијски сажетог текста, *Хронологија* доноси управо оно што се збило на југословенском подручју од 1941 — 1945. године. Да би читаоца увели у овај период ратних збивања, аутори су се постарали да кратким уводом, на око 15 страна текста енциклопедијског формата, даду срж свих збивања од 1917—1941. г. Настојања аутора да се све то изложи упоредо са најважнијим међународним догађајима, који су такође кроз хронолошке јединице добили одговарајући простор у овој књизи, дала су свакако успео преглед борбе народа Југославије. Борба 1941 — 1945. била је само наставак револуционарне дјелатности КПЈ, која је била њен руководилац од свога оснивања и, с тим, саставни дио борбе снага антихитлеровске коалиције од њеног почетка па до побједоносног завршетка.

Што се тиче композиције, *Хронологија* је подијељена према ратним годинама. Друга врста периодизације није долазила у обзир, јер се не ради о неком синтетичко-аналитичком дјелу. Интересантни су подаци о простору који су добиле поједине године (1941 — 164 стр., 1942 — 213, 1943 — 241, 1944 — 407 и 1945 — 63).

У свему *Хронологија* има 1.265 страна текста енциклопедијског формата. Свака хронолошка јединица, а њих има укупно 18.322, говори о једном важнијем догађају, акцији. Не треба испустити из вида и податак да су аутори морали избацити готово 1/3 већ прикупљених хронолошких јединица. У ситуацији када су морали даштеде простор, они су настојали да за књигу одаберу само оне хронолошке јединице које су најважније у југословенским размјерама. Због тога су овако одабране хронолошке јединице изванредни документи о револуционарном карактеру ослободилачког рата народа Југославије. Југославија је, како то аутори истичу у предговору, од првих устаничких дана јула 1941. до маја 1945. била посебно значајно ратиште у окупираној Европи, за које је стално било везано више десетина непријатељских дивизија. Партизанске акције, диверзије и саботаже, отпор у окупираним градовима, напади на непријатељске посаде и упоришта, засједе и препади на комуникацијима, операције јачих снага НОВ, стварање и јачање оружаних снага револуције, политичких организација и органа народне власти — све то говори о богатству форми отпора и борбе против окупатора. На овај начин је константно слабљена сна-

га окупатора и тако рећи учињене безначајним разне офанзиве, „акције чистиња“ терена и др. Овакво издање је најбоља препорука онима којима је намијењена: припадницима ЈНА, културно-просвјетним, научним и јавним радницима, публицистима, школама и другим институцијама.

О томе како је ово обиље података распоређено у књизи, аутори су дали овакво објашњење у предговору:

„Ради боље прегледности, хронолошке јединице су разврстане по годинама и мјесецима, а у оквиру мјесеца — по групама: догађаји општег карактера, Босна и Херцеговина, Црна Гора, Хрватска, Македонија, Словенија, Србија. Унутар сваке групе догађаји су изложени хронолошки, по датумима. Догађаји општег карактера обухватају: дјелатност ЦК КПЈ и Врховног штаба, спољнополитичка активност руководства НОП-а, формирање већих оружаних јединица (пролетерских бригада, дивизија, корпуса и армија); овдје су укључене одлуке и мјере фашистичких окупатора које се односе на више покрајина или на читаву Југославију, а такође и они важнији догађаји који су се збили ван граница Југославије. На идеју о формирању те посебне групе, као и осталих група, дошло се из практичних разлога — да би се одређена проблематика, сабрана на једном мјесту, лакше пронашла и искористила.“

Објашњење је потпуно и, углавном, добро. Овим се добило у прегледности догађаја у појединим покрајинама. У току вишегодишњег рада на прикупљању података за ово опсежно дјело, аутори су успјели да прегледају многе архивске фондове и опесјину литературу. Прикупили су и податке по сјећањима учесника која су била објављена и у разним листовима.

Ради лакшег коришћења, *Хронологија* је снабђена и неопходним регистрима: *личних имена* (9 страна), *географских појмова* (79), *војних јединица, установа и појмова* (38) и *осталих појмова* (15). Такође је дат и списак архивских фондова који су коришћени и

обимне литературе која је консултована. Пада у очи, међутим, да једини сличан рад ове врсте — *Народнослободилачка борба у Црној Гори 1941—1945 — Хронологија догађаја* — није уврштен у назначени списак, икако се лако може примјетити да је доста коришћен. То је мала неправда према ауторима овога рада а и према читаоцима који би и на овај начин хтјели да буду информисани о сличној литератури.

Да би подаци о књизи били комплетирани, треба нагласити да је *Хронологија илустрована* са 208 аутентичних фотографија које приказују епизоде из рата и револуције. На крају је дат преглед група хронолошких јединица по годинама и мјесецима за сваку републику посебно. Уз хронолошке јединице у овом прегледу су дате и почетне стране, које омогућавају лако коришћење овог обимног рада. Овај преглед управо пружа могућност за прављење разних анализа и упоређења о богатству покрета у појединим крајевима земље, односно у појединим периодима.

У мору података који су били прикупљени за ову књигу требало је извршити најбољи избор. То је, чини се, једно од најважнијих питања приликом припреме оваквих публикација. Ма какав био избор хронолошких јединица, аутори овог, као и свих сличних радова, не могу избјећи примједбе.

О том поступку аутори у предговору кажу ово:

„Да би што верније истакли специфичности развоја ослободилачке борбе у неким покрајинама, аутори су регистровали и поједине догађаје — који у поређењу са сличним догађајима у осталим крајевима — иначе не би ушли, јер су имали посебан значај за развој ослободилачке борбе у датој области или крају“.

Да ли су аутори *Хронологије* увијек поступили по овом принципу, да ли су, на крају, и могли да поступе? Тешко је одговорити на ово питање. Међутим, извјесна упоређења са сличном књигом о Црној Гори, коју смо већ цитира-

ли, може да да и негативан одговор. Примјера ради да наведемо хронолошке јединице *Хронологије* из маја и јуна 1941. године које говоре о састанцима МК КПЈ Пљења, односно партијској конференцији у Бијелом Пољу, док се, рецимо, не говори о састанцима МК КПЈ Вар, МК КПЈ Грахово, који су такође били у мају 1941, или о конференцији КПЈ за Боку Которску, одржаној у јуну 1941. године.

Оснивачки конгреси КП Хрватске и Словеније једнако су важни, па ипак податак о оснивачком конгресу КП Словеније није унесен, мада је поменута III конференција КП Словеније. Речено је да је јануара 1941. ЦК КПЈ упутно ПК КПЈ за Македонију штампариију ради штампања „Искре“, органа ПК КПЈ за Македонију, а при томе се испушта вијест о изласку „Удара“, органа ПК КПЈ за Црну Гору и Приморје. Иначе, Црна Гора је у овом уводном дијелу *Хронологије* (1917—1941) представљена само једном хронолошком јединицом — о VII конференцији ПК КПЈ за Црну Гору и Боку!

Чини нам се да би било од општег а и посебног интереса да је унесен податак о разарачу „Загреб“ који је 17. априла 1941. године дигнут у ваздух да не би пао у руке окупатору; затим подаци: о састанку Комисије ПК КПЈ за Црну Гору за прикупљање оружја (25. април 1941), формирање штаба народноослободилачких герилских одреда за Црну Гору, Боку и Санџак (август 1941), јулски састанци 1941. МК КПЈ Вар, Даниловград, Никшић, Цетиње, октобарски састанак ОК КПЈ Цетиње 1941, бојкот школа у Цетињу 4. XI 1941, прва размјена ратних заробљеника 4. XI 1941, долазак Ивана Миутиновића у Црну Гору 5. XI 1941, састанак представника Главног штаба за Црну Гору и Ђорџија Лашића и покушај да се направи договор о заједничкој борби против окупатора (децембра 1941), наређење Главног штаба Црне Горе Никшићком НОП одреду да се улутути „сва помоћ, па и у оружаним снагама“, НОП-у у гатачком срезу (децембар 1941) итд., итд. То су са-

мо неки од догађаја који су имали шири интерес и који на неки начин карактеришу НОП у Црној Гори дајући му ону специфичну компоненту коју су аутори настојали да сачувају.

У *Хронологију* није унесен ниједан податак о ситуацији у Црној Гори јула, августа и октобра 1942. године! То је заиста велики пропуст, а можда и велика неправда према НОП-у у цјелини, па и онама који су га тада представљали у Црној Гори. НОП у Црној Гори у овом периоду карактерише се интензивном борбом народа. Због тога се и формирају четнички судоци у Жабљаку, Подгорици, Колашину, затим четничке и друге квислиншке јединице за борбу против илгалаца којих је баш тих дана било више од 500 на територији Црне Горе. Затим се врши четничка пропаганда: издају се прогласи, Пирцију Вироли обилази Црну Гору; воде се акције „чишћења терена“ од илгалаца-партизана, врши се масовно депортирање, одвођење у логоре, стријељања у Баошићима, Цетињу и др. И поред свих тих акција, партизани-илгалци врше диверзије, саботаже. И то све баш у јулу, августу и октобру 1942. године. О томе, уосталом, говори и писмо ПК КПЈ за Црну Гору Централном комитету КПЈ које је датирано 31. јула 1942. године. Ако се преко 30 разних акција које су изведене у свим мјесецима сматрају мање важним и некарактеристичним, сачиме се не можемо сложити, у сваком случају је писмо Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору, баш због тога, веома важно. Па ипак, ни оно није уврштено у оне хронолошке јединице које су добиле мјесто у *Хронологији*.

Поред овога, на крају бисмо истакли још нека питања и ставове аутора која могу да изазову дискусију, па чак и опречна мишљења. Да наведемо неке од њих.

С обзиром на карактер публикације, сматрамо да је уз хронолошке јединице требало навести изворе, напомене и објашњења.

Колико је то велики пропуст види се из следећих примјера. Опет

ћемо се користити неким упоређењима са подацима *Хронологије догађаја НОР-а у Црној Гори*: распуштање привременог административног комитета за Црну Гору било је 5, а не 12. маја 1941; саставник ОК КПЈ Подгорица био је 12, а не 11. јула 1941. године; ослобођење Грахова било је 28, а не 27. децембра 1941; IV и V пролетерска бригада формиране су истовремено — 11. јуна, а не 12, односно 17. јуна 1942. године, итд., итд. На крају, можда уопште није ни важно када је то било, 11. или 12, 27. или 28, али је важно да читалац, на основу извора, литературе, напомене која иде уз сваку хронолошку јединицу, сам донесе закључак, да види зашто једни кажу овако а други онако. Када стављамо ову примједбу, сасвим нам је познато да би научна апаратура значила ново повећање иовако великог броја страна *Хронологије*. У вези са овим поставља се питање оправданости илустравања књиге са 208 фотографија.

Интересантно је напоменути да су подаци о понеком догађају непотпуно или нетачно унесени у *Хронологију*, иако се најизворнији документи о њему чувају у Војно-историјском институту. (Примјер: податак о распуштању Привременог административног комитета за Црну Гору, постављању Маџолинија за цивилног комесара Црне Горе и др.).

Можда би заслуживала пажњу и мала анализа текста хронолошких јединица. У *Хронологији* под

22. X 1941. г. стоји: „ЦК КПЈ упутно писмо ПК КПЈ за Црну Гору и обавјештава га да шаље свог делегата, члана Политбироа ЦК КПЈ Ивана Милутиновића, који ће усмено изложити став ЦК према политичким и војним прешкама у Црној Гори; поништава писмо и резолуцију ПК и писмо дотадашњег делегата ЦК Милована Ђиласа, упућене партизанским организацијама Црне Горе“. Било је разлога да се унесе и податак да је ЦК КПЈ тражио да се у Србију хитно пошаље 2.500 — 3.000 бораца из Црне Горе. Утолико прије што ова цифра, поготову за 1941. годину, није била мала нити безначајна.

Исто тако поставља се и питање да ли је требало испустити податак с неком догађају зато што се није могао утврдити датум када се он десио.

Свакако да су многих од ових питања аутори били свјесни. Уосталом, нека од њих сами наводе у предговору. Сва ова и, можда, нека друга питања могу да изазову различита мишљења. Али је сигурно да ће општи суд о књизи бити јединствен: *Хронологија ослободилачке борбе народа Југославије 1941—1945*. заиста представља драгоцен документативан мноштем догађајима и великим напорима снага ослободилачког рата и револуције, те да их управо афирмише снагом какву само чињенице имају.

Зоран ЛАКИЋ

ГРАД БОРБЕ И СЛОВОДЕ — БЕОГРАД 1945—1945. г.

Култура, Београд 1964, страна 466

Прошлог октобра Београд је прославио 20-годишњицу свога ослобођења. За тај дан граду је поклонена и ова књига која самим насловом довољно говори о путу којим је Београд морао проћи да би дошао до слободе, о оној најтежој етапи тога пута борбе оживљеној годинама 1941—1945.

Композиција књиге је врло интересантна. У првом дијелу књиге

на око 250 страна говори се о свакодневnoj борби Београда са непријатељем све до одлучне битке за Београд октобра 1944, о чему говори други дио књиге, управо на приближно истом броју страна. Књига садржи сјећања учесника у илегалним акцијама у окупираном Београду 1941—1944. године и учесника у борбама за ослобођење